

9. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 560 с.

Статтю подано до редакції 23.10.09 р

УДК 336.14

Д. Я. Биков,
аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТУ З ІНФЛЯЦІЄЮ ТА ВВП

Розробка проблематики взаємозв'язку бюджетного дефіциту з ВВП та інфляцією має науково-практичне значення. Воно полягає в тому, що ефективно управляючи дефіцитом бюджету як інструментом державної фінансової політики можна здійснювати позитивний економічний вплив на ВВП та інфляцію.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, ВВП, інфляція, фінансова політика, фіскально-бюджетна політика, монетарна політика.

Разработка проблематики взаимосвязи бюджетного дефицита с ВВП и инфляцией имеет научно-практическое значение. Оно заключается в том, что эффективно управляя дефицитом бюджета, как инструментом государственной финансовой политики, можно осуществлять позитивное экономическое влияние на ВВП и инфляцию.

Ключевые слова: бюджетный дефицит, ВВП, инфляция, финансовая политика, фискально-бюджетная политика, монетарная политика.

Development of the relationship problems of budget deficit to GDP and inflation has scientific and practical importance. It is effectively managing the budget deficit as an instrument of state fiscal policy can make a positive economic impact on GDP and inflation.

Keywords: budgetary deficit, GDP, inflation, financial policy, fiscal-budgetary policy, monetary policy.

Бюджетний дефіцит входить до когорти параметрів, без яких планування бюджету та макроекономічної стабільності втрачає будь-який сенс. Цей бюджетний показник віднесено до найбільш

важливих фінансових показників державних фінансів. На нього орієнтуються не лише виконавчі органи влади, а й суб'єкти господарювання, фізичні особи та інвестори (внутрішні та зовнішні). В сукупності всіх макроекономічних показників, бюджетний дефіцит означає не лише перевищення видатків над доходами уряду, але й ступінь фінансової незалежності та макроекономічної стабільності економічної системи певної держави.

Дефіцит бюджету, з однієї точки зору, як окремо взятий показник є найбільш публічним, адже висвітлюється досить часто урядами країн, але з іншої — найнепрозорішим, адже процес самого планування, управління та контролю за управлінням зі сторони громадськості майже відсутній.

Бюджетний дефіцит настільки неоднозначне економічне явище, що ставлення до його існування в кожному бюджетному році є також надзвичайно різним. Його характеризують як негативне явище, що здійснює вплив на інфляцію, на зменшення темпів росту ВВП, на зростання державного боргу. Як позитивне явище його, на жаль, розглядають набагато рідше, що перед широким загалом применшує його результативний економічний ефект. А відтак, формування громадської думки щодо бюджетного дефіциту та його взаємозв'язку з макроекономічними показниками, здійснюється в одному напрямку — висвітлення його як абсолютного зла та його впливу на державні фінанси та економічну систему як негативного.

Надзвичайно важливим є висвітлення, аналіз взаємозв'язку дефіциту бюджету з ВВП та інфляцією, як результативного, іноді навіть синергічного. Дійсно, економічні взаємозв'язки є не тільки багатогранними, але й детермінованими та синергічними з позитивним, чи негативним кінцевим економічним ефектом. Прогнозування таких зв'язків в економіці не просто неточне, але й часто позбавлене наукового підґрунтя, адже по суті не існує таких громіздких економічних моделей, які могли б чітко описати можливі економічні сценарії взаємодії.

Дослідженню впливу дефіциту бюджету на інфляцію присвячені праці О. Бакуна, Р. Піонгківського, С. Львовчкіна та Л. Гладченко. Оскільки тема є досить вузькою, то розробка її проблематики в науковій літературі продовжується. Взаємозв'язок дефіциту бюджету та ВВП практично не висвітлений в економічній літературі.

Важливими економічними взаємозв'язками характеризуються дефіцит бюджету та внутрішній валовий продукт. ВВП не варто розглядати лише як базу для розрахунку бюджетного дефіциту,

адже дефіцит може справляти на ріст ВВП неоднозначне економічне значення.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — один з найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. ВВП — головний індикатор економічного розвитку і найбільш повний показник сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період.

Можна виокремити дві точки дотику ВВП та бюджетного дефіциту:

- 1) ВВП є базою для розрахунку відносного та кількісного показників бюджетного дефіциту;
- 2) бюджетний дефіцит справляє вплив на темпи росту ВВП.

Незважаючи на різні підходи до розрахунків бюджетного дефіциту, загальна формула обрахунку бюджетного дефіциту в усьому світі має вигляд:

$$\text{БД} = \text{Рввп} * \text{БД}\%$$

де БД — бюджетний дефіцит, млн грн.;

БД% — рекомендований рівень бюджетного дефіциту, вище якого настає ймовірність кризових процесів в економіці (рекомендації ЄС та МВФ);

Рввп — реальний ВВП.

Найуразливіше місце даної формули — реальний ВВП, обрахунок якого проводиться не просто не точно, але навіть методично не коректно:

$$\text{Рввп} = (\text{Нввп} : \text{Дввп}),$$

де Рввп — реальний ВВП;

Нввп — номінальний ВВП;

Дввп — дефлятор ВВП.

Цей підхід має суттєві недоліки, що робить дану методику не ефективною. Перше, що не забезпечує ефективності в обрахунку, — це визначення реального ВВП. Щоб обрахувати реальний ВВП, потрібно номінальний ВВП скорегувати на інфляцію. З визначенням номінального ВВП проблем майже не виникає, хіба що важко врахувати тіньовий ВВП, що звичайно зменшує базу обрахунку реального ВВП. Але для державних фінансів цей момент

не відіграє важливої ролі відносно державного бюджету та бюджетів усіх інших рівнів; централізація відбувається тільки за рахунок реального ВВП, що не враховує тіньову економіку. Тому, іншою проблемою, яка лишається, є проблема дефлювання ВВП.

Правильне визначення реального ВВП впливає фактично на всі позиції і складові державних фінансів. Вплив на бюджетний дефіцит цієї методики відображається перш за все на державних запозиченнях — збільшенням державного боргу.

Важливим недоліком методики Міністерства фінансів України є й те, що вона використовується лише один раз — при розрахунку макроекономічних показників у процесі підготовки проекту державного бюджету на наступний рік. Як не прикро, але при моніторингу надходжень до бюджету і виникненню профіциту в наслідок збільшення темпів інфляції, не приймається рішення про перерахунок бюджетного дефіциту на основі того, що база обрахунку реального ВВП змістилась у сторону зменшення. За відсутності прийняття рішення про перерахунок бюджетного дефіциту, даний показник залишається на такому ж рівні, при цьому здійснюються державні запозичення та збільшення державного боргу. При прийнятті рішення про перерахунок бюджетного дефіциту, показник дефіциту зменшується, а відповідно скорочується обсяг державних запозичень — державний борг залишається на попередньому рівні.

За рахунок різниці в прогнозі інфляції та реальних даних (при обрахунку статистичними органами) відбувається ріст грошової маси в країні, що пов'язано із загальним підвищенням цін і відповідним зменшенням реального ВВП, до якого Міністерство фінансів прив'язує бюджетний дефіцит. Єдиним позитивним моментом є лише те, що в даній ситуації виникає явний профіцит, а не його прихована форма, при якій здійснюються державні запозичення.

При всіх наявних недоліках у методиці обрахунку дефіциту бюджету, взаємозв'язок його з ВВП є важливою частиною не тільки сфери державних фінансів, а й новітньої макроекономічної концепції. З точки зору економічної теорії, прив'язка дефіциту бюджету до ВВП є і зручною, і економічно виправданою.

Ще одним апріорі справедливим фактом є вплив дефіциту бюджету на темп росту ВВП. Цей вплив не є прямолінійним, функціональним. Залежність, що виникає в результаті такого впливу, не можна описати якоюсь економічною моделлю, адже ця залежність не буде ні прямою, ні оберненою. Тому, виходячи за рамки

функціональних зв'язків, потрібно розглянути конкретну економічну модель взаємозв'язку дефіциту бюджету та ВВП.

Простими моделями, що піддаються економічному поясненню, можуть бути моделі: «ВВП зростає — зростає дефіцит бюджету», «темپ росту ВВП знижується — дефіцит бюджету також знижується». Моделлю, що може суперечити логічному економічному поясненню, може бути модель: «темп росту ВВП від'ємний (рецесія) — дефіцит бюджету зростає, або залишається на такому самому рівні». Але саме ірраціональні економічні моделі превалюють у сучасному державному управлінні. Це не є парадоксом, а скоріше певною закономірністю, адже на першому місці в державному управлінні стоїть досягнення цілі, часто будь-якими засобами, а не піклування про дотримання економічних доктрин та ефективності.

Модель «ВВП зростає — зростає дефіцит бюджету» є класичною в державному управлінні, адже прогнозований ріст ВВП покриватиме державні запозичення, які були джерелом фінансування дефіциту бюджету. Вона є найбільш економічно обгрунтованою, спирається на твердження як класиків, кейнсіанців, так і монетаристів. Дана модель включає в себе певну послідовність залежностей, які повинні виконуватися, щоб дефіцит бюджету міг зрости за рахунок росту ВВП:

1) прогнозований реальний ВВП поточного року повинен бути в сумі більший реального ВВП попереднього фінансового року;

2) державні запозичення, як джерело покриття дефіциту, не повинні бути в сумі більшими за кількісний приріст реального ВВП поточного фінансового року;

3) запланований дефіцит бюджету не повинен бути кількісно більшим за приріст реального ВВП поточного фінансового року.

Фінансистами різних міжнародних організацій вважається, що дефіцит бюджету не повинен перевищувати 3 % (рекомендації МВФ, ООН, Європейського Союзу), що насправді означає дотримання моделі «зростає ВВП — зростає дефіцит бюджету». Пояснюється це дуже просто: світова економіка всередньому зростає на 3 % за рік — темп приросту світового ВВП сягає всередньому 3 %. Класична схема, при якій, щоб дефіцит зріс повинна виконуватися залежність:

↑ ВВП → ↑ дефіцит бюджету.

Наступна модель «темп росту ВВП знижується — дефіцит бюджету також знижується» походить з попередньої і є, по суті, її віддзеркаленням. Виходячи з рекомендацій експертів міжнарод-

них організацій, потрібно утриматися від планування дефіциту в тому фінансовому році, реальний ВВП якого буде знижуватися, або існуватиме загроза рецесії економіки країни. Це означає, що державні запозичення здійснювати не варто за умови зниження темпів приросту ВВП, або спаду виробництва. Відповідно до економічних умов (зниження темпів приросту ВВП) формується адекватна, економічно обґрунтована державна політика, що виключає можливість формування дефіциту бюджету у поточному фінансовому році:

↓ ВВП → ↓ дефіцит бюджету або ≠ дефіциту попереднього фінансового року.

Ірраціональною з економічної точки зору стороною характеризується модель взаємозв'язку «темп росту ВВП від'ємний (рецесія) — дефіцит бюджету зростає, або залишається на такому самому рівні». Такою вона є з ряду причин:

- відсутнє фахове економічне виправдання формування урядом дефіциту бюджету в період рецесії;
- відсутній потенціал розвитку економіки в період рецесії, що робить державні запозичення не просто «дорогим» джерелом покриття дефіциту бюджету, але взагалі нівелює їх роль як джерела покриття;
- емісія грошей, як джерело покриття дефіциту, під час рецесії також є занадто ризикованим фактором для макроекономічної стабільності економіки країни;
- замість скорочення державних видатків, уряд вдається до формування дефіциту бюджету та здійснення запозичень.

Експерти та фінансисти міжнародних організацій не даремно вважають таку модель взаємозв'язку ВВП та дефіциту бюджету не прийнятною в періоди економічних потрясінь. Поясненням такого ставлення є перш за все є:

- 1) історичні факти неплатоспроможності урядів, як позичальників, у результаті надмірного захоплення формуванням дефіциту та державного боргу;
- 2) розрахунки фінансово-економічних потенціалів держав під час рецесії.

На жаль, переважна більшість навіть високорозвинених країн першої двадцятки не входить до благонадійних та платоспроможних позичальників під час рецесій. Загальний економічний потенціал має здатність знижуватися під впливом рецесії: зниження рівня виробництва, поглиблення безробіття та пришвидшення темпів інфляції. Схема моделі цього взаємозв'язку має вигляд:

↓ ВВП → ↑ дефіцит бюджету або = дефіциту попереднього фінансового року.

Незважаючи на все вище перелічене, модель взаємозв'язку «темп росту ВВП від'ємний (рецесія) — дефіцит бюджету зростає, або залишається на такому самому рівні» є найпоширенішою у світовій фінансовій практиці. Занадто часто цілі поставлені урядами країн суперечать і рекомендаціям міжнародних фінансових експертів, і динамічній економічній теорії. Це призводить до того, що теорія фінансів відстає від практичної частини фінансової діяльності урядів.

Оскільки фінансова теорія просто зобов'язана бути гнучкою щодо практики, то вона повинна пояснювати певні закономірності, що виникають у результаті ірраціональних фінансово-економічних рішень. Побудова моделей економічного зв'язку різного типу та функціональних можливостей задовольняє потребу в динамічній фінансовій теорії, що робить її більш осучасненою, наближеною до теперішньої фінансової реальності.

Другим найбільшим макроекономічним показником, взаємопов'язаним з бюджетним дефіцитом, є інфляція. Інфляція, як відомо, це загальне підвищення цін в економіці. Насправді, інфляція є не тільки індикатором підвищення цін, але й одним із факторів розвитку економіки. За умови, звичайно, існування інфляції в незагрозливих межах. Такі межі є індивідуальними для кожної країни, наприклад, економіка Євросони ефективно розвивається при темпі інфляції в 3 % на рік, у той час як інтенсивний розвиток української економіки відбувався навіть при темпі інфляції 10 — 15 % річних. Важче визначити межі темпу інфляції, що є загрозливим для економіки конкретної країни, адже набір факторів впливу на темп інфляції є різним.

Інфляція — це прояв існування ринкових відносин при сформованій ринковій економіці, жодна ринкова країна не може визнати, що в неї немає інфляції. Інфляція стала атрибутом ринкової економіки, саме ринкова економічна система породила інфляцію.

Потрібно зазначити, що дуже часто загальносуспільна думка щодо впливу бюджетного дефіциту на інфляцію формується під началом негативного ставлення багатьох науковців до явища дефіциту. Стверджується, що бюджетний дефіцит прямо впливає на інфляцію, але не згадується, що даний вплив можливий лише при емісійному покритті дефіциту бюджету, а не при здійсненні державних запозичень. Хибною є думка щодо теперішнього стану покриття дефіциту, адже вже майже у всьому світі виключають його емі-

сійне фінансування, а отже його прямиий вплив на пришвидшення темпів інфляції неможливий.

Негативні аналогії впливу дефіциту на інфляцію потрібно залишити в минулому і перейти до формування нової економічної концепції взаємозв'язку, що зможе приносити позитивний економічний ефект. Потрібно формувати адекватну суспільну думку щодо дефіциту бюджету та його впливу на інфляцію, спираючись на ефективну стратегію та тактику управління цими економічними явищами.

На інфляцію справляє великий вплив державна політика, частиною якої є державна фінансова політика. Бюджетний дефіцит можна віднести до інструментів державної фінансової політики, тому мова повинна йти про опосередкований взаємозв'язок дефіциту бюджету та інфляції.

Взаємозв'язок інфляції та бюджетного дефіциту варто розглядати в контексті здійснення фіскальної державної політики. Регулюючи структуру і співвідношення між окремими частинами державного бюджету, фіскальна політика впливає одночасно на економічний розвиток і стан державного бюджету.

Отже, фіскальна політика виконує дві взаємопов'язані функції: стабілізаційну і бюджетну. Залежно від фази економічного циклу фіскальна політика викликає неоднакові бюджетні наслідки. Так, під час падіння виробництва доцільною (ефективною) слід вважати стимулюючу політику, яка має збільшувати державні закупки і знижувати чисті податки, або застосовувати перелічені заходи одночасно. Неминучим наслідком такої політики є виникнення бюджетного дефіциту або його збільшення. Припустимо, що навпаки, в економіці спостерігається інфляційне зростання, викликане надмірним попитом. За цих умов ефективною (доцільною) слід вважати стримуючу політику, яка повинна зменшувати державні закупки і підвищувати чисті податки, або застосовувати зазначені заходи одночасно. Неминучим результатом такої політики буде скорочення бюджетного дефіциту або виникнення бюджету з надлишком. Бюджетний дефіцит опосередковано впливає на інфляцію.

Як свідчить теорія, бюджетний дефіцит сам по собі не спричиняє інфляційного тиску, але впливає на рівень цін через вплив на грошові агрегати і очікування економічних агентів, які, в свою чергу, призводять до зміни цін.

Δ Бюджетного дефіциту \rightarrow Δ Монетарних агрегатів
(пропозиції грошей) \rightarrow
 \rightarrow Δ Інфляційних очікувань \rightarrow Інфляція.

По суті, ця схема описує таке твердження: постійному зростанню цін обов'язково передують постійне зростання пропозиції грошей [1]. Тому механізм бюджетного фінансування повинен бути чітко вираженим, джерела його покриття не мати емісійної основи.

Щоб не допустити емісійного фінансування дефіциту бюджету і, як наслідок, зростання цін, потрібно дотримуватися концепції ефективності в управлінні інфляцією, бюджетним дефіцитом (починаючи від методології обрахунку макроекономічних показників і розробки антиінфляційної стратегії і втілення її в законодавчий документ, закінчуючи конкретними спільними діями монетарної та фіскально-бюджетної політик щодо управління інфляцією та бюджетним дефіцитом).

Оскільки інфляція — це явище породжене ринковими відносинами, то для проведення зваженої та ефективної державної політики, потрібно поєднати в ній інструменти монетарної та фіскально-бюджетної політик. Бюджетний дефіцит, розглядаючи його як інструмент державної фінансової політики, можна віднести саме до інструментів фіскально-бюджетної політики.

Важливе значення для таргетування інфляції має економічно обґрунтований підхід до формування бюджетного дефіциту, який справляє вплив на інфляційні очікування. Основними завданнями тут є:

- ✓ економічно, методологічно правильний та чіткий розрахунок впливу бюджетного дефіциту (опосередковано) на пришвидшення темпів інфляції;
- ✓ ефективне тактичне управління дефіцитом у плановому фінансовому році з метою недопущення перевищення його запланованого рівня. В іншому разі — перевищення запланованого рівня призведе до зростання інфляційних очікувань;

Важливою складовою, без якої не можливе було б поєднання монетарної та фіскально-бюджетної політик та їх інструментів, є кон'юнктурна політика. Оскільки кон'юнктурна політика спрямована на досягнення цілі зростання чи зменшення сукупного попиту, то вона справляє вплив на темпи росту цін, а отже, і на інфляцію. Дійсно, уряд зі свого боку може здійснювати кон'юнктурну політику лише через монетарні та фіскально-бюджетні інструменти, до яких і відноситься бюджетний дефіцит.

Виходячи зі схеми, бюджетний дефіцит, як інструмент фіскально-бюджетної політики, закладений у зростанні бюджетних видатків. Це призводить до пожвавлення кон'юнктури (зростання сукупного попиту), що може викликати інфляцію попиту. Але

знову ж таки, за умови емісійного покриття дефіциту бюджету. Проведення зваженої державної фінансової політики повинно ґрунтуватися на принципах ефективності, послідовності, економічної обґрунтованості, вчасності.

Дана схема дає розгорнуте тлумачення місця і ролі бюджетного дефіциту в системі державного регулювання. Бюджетний дефіцит, як неординарне явище державних фінансів, постає ще й як ефективний інструмент впливу на розвиток економіки країни. Недооцінка ролі та значення бюджетного дефіциту в системі державного регулювання, означає відмову від альтернативної вигоди (прибутку) урядом.

Аналізуючи взаємозв'язок бюджетного дефіциту та інфляції, потрібно звернутися до показників цих двох явищ. Виходячи з графіку, в Україні в 2000 та 2002 роках був бюджетний профіцит, усі інші роки характеризувалися дефіцитністю державних бюджетів. У 2000 році темп інфляції склав 25,8 % при 0,6 % профіциту. Ця ситуація характеризується певною економічною ірраціональністю, адже інфляція призводить до зниження реального ВВП, при якому доходи бюджету знижуються, а отже виникає дефіцит, а не профіцит.

У 2002 році була дефляція 0,6 % при профіциту бюджету в 0,7 %. Це пояснюється тим, що на збільшення реального ВВП вплинула дефляція, що призвело до появи профіциту і відсутності дефіциту. Весь інший фінансовий період характеризується стійким взаємозв'язком інфляції та бюджетного дефіциту, адже реальний ВВП буде завжди меншим від номінального ВВП на показник дефлятора (відсіювання інфляції), що призводить до дефіцитності державних фінансів.

Інфляція, як і бюджетний дефіцит, явище, яким можна управляти. Наслідки неконтрольованого росту інфляції завжди покладають на різні економічні явища, в тому числі і на дефіцит бюджету, але не на конкретних відповідальних осіб. Така практика призводить до формування негативної громадської думки про бюджетний дефіцит, що по суті, не має ніякого відношення до неефективності і нераціональності державного управління.

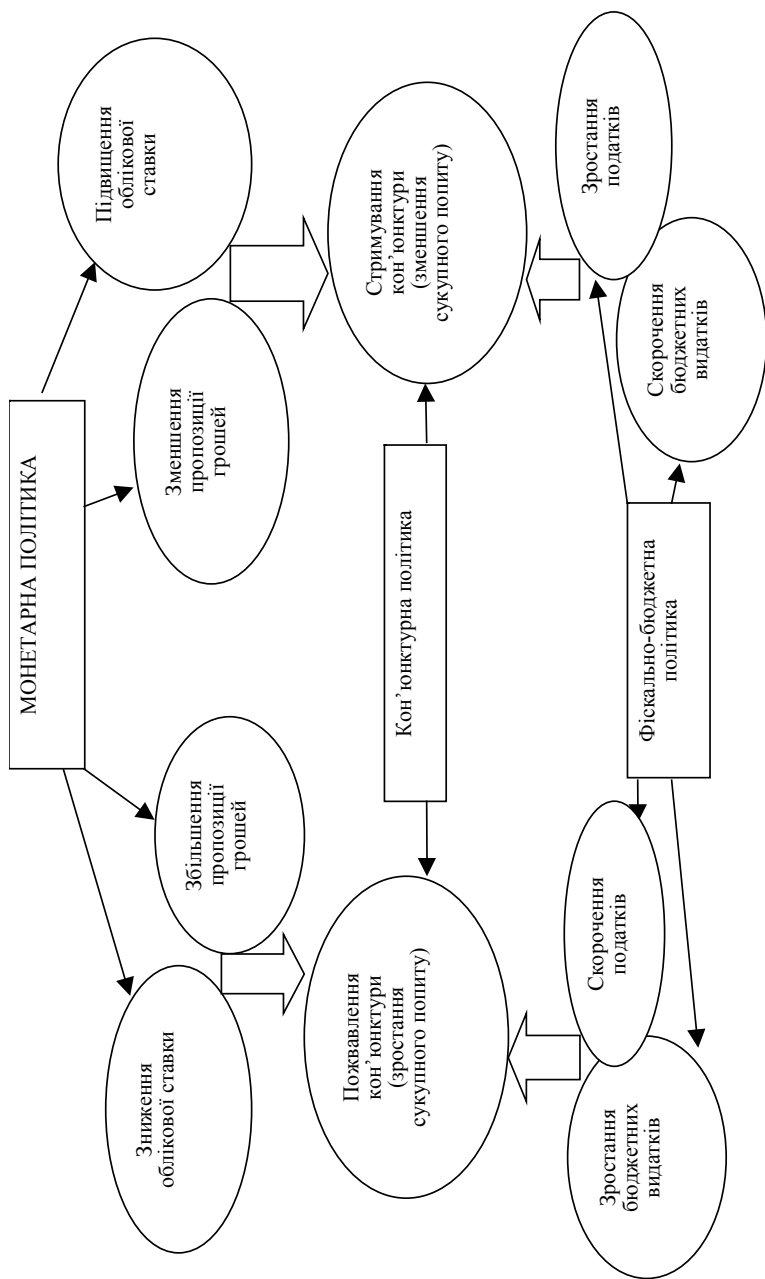

Рис. 1. Взаємозв'язок монетарної та фіскально-бюджетної політик через кон'юнктурну політику

Взаємозв'язок бюджетного дефіциту та інфляції

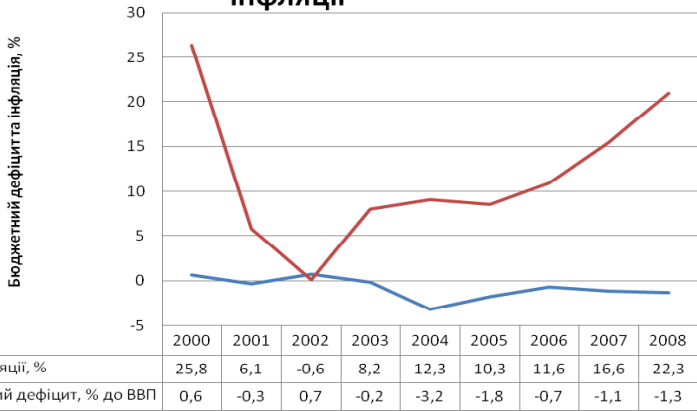

Рис. 2. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту та інфляції в Україні (за даними Держкомстату України)

Література

1. Бакун О. В., Пionтківський Р. В. Вплив бюджетного дефіциту на інфляцію в Україні // *Финансовыє ризики*. — 2001. — № 3 (27). — С.84 — 90.
2. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. <http://uk.wikipedia.org>

Статтю подано до редакції 14.10.09 р

УДК 336.71

Т. Г. Іванова,

канд. екон. наук,
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА ДОПОМОГОЮ МАТРИЦІ ІГОРЯ АНСОФФА «ТОВАР—РИНОК»

У статті основну увагу приділено підвищенню ефективності процесу стратегічного управління банківською діяльністю за допомогою матриці І. Ансоффа «товар-ринок». Розглянуто класифікацію стратегій